

V domovanju beloglavega jastreba

Tramontanske poti okoli vasice Beli na Cresu

✍ in 📷 Silvij Morojna

»Poleti mora biti tukaj peklensko vroče!« je rekel Peter, ko smo hodili po kamniti poti nazaj proti vasi, ki nam je v zadnjih nekaj dneh prav prirasla k srcu. »Ja, spodaj na obali, brez senčnika, že mogoče!« sem ga zavrnil. »V gozdu, v gosti senci stoletnih maronov, hrastov in borov, pa je tudi v največji pripekli prav prijetno hladno!« Sicer pa nas v svežini zgodnje pomladi vročina še ni mogla presenetiti. Razgled z zadnjega dela poti na planem, brez krošenj nad glavo, je bil veliko bolj odprt. Pogled na sosednji otok Krk, na greben Velebita v daljavi za njim, predvsem pa na hiše vasice »Caput Insulae«, kot so v rimskih časih imenovali vas Beli, je bil čudovit. Opečnata slemena nad izpostavljenim grebenom visoko nad morjem so kipela kvišku kot kljun ladje nad besnečimi valovi. Hkrati pa so se kraške strehe kot jata ptic v vetru hrumeče burje stiskale druga k drugi. Ljudje so se tam naselili in hodili po skrivnostnih poteh že pred tisočletji.

Prvo srečanje s kamnitimi stezami

Že pred leti sem se na povabilo prijateljev zapeljal vse do trajekta, ki vozi na otok Cres – iz kraja Nerezine do vasice Porozine. Čeprav se tam nisem vozil prvič, sem šele takrat začel gledati na Cres tudi z očmi planinca. Ko se je cesta od morske višine dvignila skoraj do vrha grebena in sedla Križiči, sem se, ne da bi se mi mudilo k bolj oddaljenim morskim ciljem, šele prvič zavedel širnega razgleda, morskih in gorskih daljav ter svežine vetra, ki z ene ali druge strani grebena nenehno piha čez vrhove Tramontane. Od pristanišča Porozine, v katerem smo se izkrcali s trajekta, se asfaltna cesta strmo dviga proti mestu Cres. Nizek hrastov in borov gozd z višino počasi izgine, zato pa je razgled vedno lepši. Na najvišji točki, s sedla ob ozkem grebenu, se nam odpre tudi pogled na levo, proti sosednjemu otoku Krku. Prav tam pa se odcepi cesta, ki nas pripelje v Beli. Ozka, slabo asfaltirana cesta se na začetku vije nad prepadi, pozneje pa šte-

Bilo je na višini približno 2500 m blizu Monte Cogliansa v Karniji, ko je nenadoma prijedral kakih 50 metrov od naju. Potem pa se je odpeljal naprej proti vzhodu. Kot smo zvedeli kasneje od biologov, je bil najverjetneje to eden od prebivalcev Cresa, saj se hodijo hraniti v Alpe. 📷 Andrej Stritar

vilni ovinki od križišča na grebenu naposled le pripeljejo prav pred vasico Beli ali pa zelo strmo navzdol do morske obale. »Hvali morje, ali drži se kopna!«, je priljubljen izrek mojega znanca iz Istre. Podobno bi verjetno rekel, ko smo se po ovinkasti in ponekod prepadni cesti peljali vse do kamnitih hiš vasi Beli in mogočne stavbe stare osnovne šole. V njeni bližini smo že zagledali tudi prve kažipote planinskih poti in tablo, na kateri piše, da v stavbi deluje ekološki center.

Ekocenter »Caput insulae«

V Ekocentru Caput Insulae Beli posvečajo posebno pozornost izobraževanju vseh kategorij in starostnih skupin, še posebno mladih. Organizirajo poletno šolo varstva narave in dajejo podporo znanstvenoraziskovalnim skupinam. Prav tako so v centru redne razstave s temo zaščite in varstva narave in okolja. Vsako leto se v delovanje centra ECCIB vključujejo prostovoljci z vsega sveta. Predlansko poletje se jim je na pobudo profesorice Hede Senica, univ. dipl. biologinje - ekologinje in profesorice biologije na Škofijski gimnaziji Antona Martina Slomška v Mariboru, pridružila tudi skupina iz Slovenije. Mladi dijaki, ekoraziskovalci, so dober teden dni spoznavali in razvijali različne tehnike raziskovanja s področja morske biologije in oceanografije, opazovali ter preučevali gnezdišča beloglavih jastreb, sodelovali pri delu prostovoljcev v okolici vasi Beli in ob pohodih na ekostezah poslušali razna strokovna predavanja. Sodelovali so tudi v projektu čiščenja plaž, vodnjakov in močvirij, urejali stare poti, »gromače« (kamnite zidove) in podobno. Temeljni projekt, ki ga izvajajo v centru, pa je dolgoročni program integralne zaščite beloglavih jastreb. Redno opazujejo kolonijo teh ptic, jih ob rojstvu označujejo in obročkajo, da bi se ugotovila stopnja stabilnosti njihove populacije, saj so zelo ogrožena vrsta. Pogosto jim nastavljajo hrano - mrhovino - in pomagajo vsem obolelim, zastrupljenim in omaganim pticam, pa tudi mladim jastrebom, ki zaradi svoje nerodnosti ali pa zato, ker jih preplaši človek blizu gnezda, ob prvih poskusih letenja strmoglavijo v morje. Jastrebi seveda niso galebi, ne znajo plavati in tako dočakajo žalosten konec. Domačini, ribiči in neka-

teri dopustniki so o delu v centru ECCIB obveščeni. Z mobilnimi telefoni sami pokličejo na pomoč uslužbenca, ti pa izvlečejo iz vode vreščečega jastreba, ki se otepa in kljuva, ga rešijo zanesljive utopitve in ga odpeljejo v Ekocenter. Tam imajo okrevnico za rešene ali poškodovane jastrebe - večjo kovinsko kletko, v kateri jih zdravijo in hranijo, dokler se niso sposobni vrniti v naravno okolje.

Boj za ohranitev beloglavega jastreba

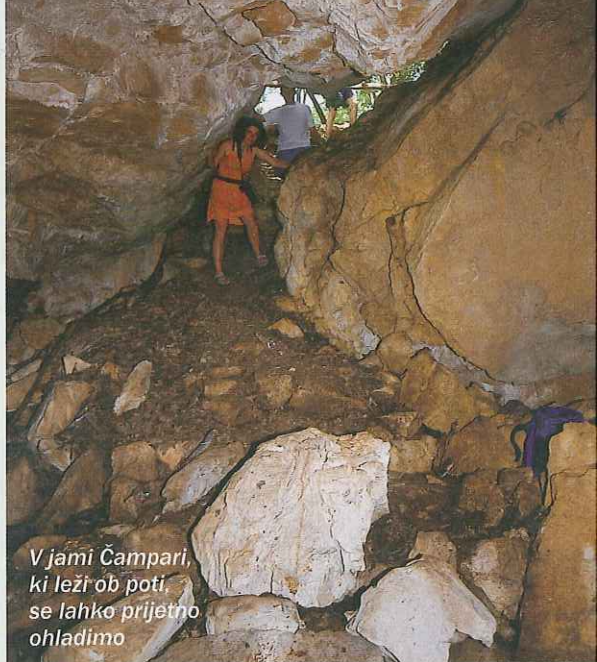
Visoka skalna stena, ki se dviga navpično nad morjem in jo na jugu vidimo z roba vasi Beli, je zaradi svoje polkrožne oblike dobila ime Krana. Do nje zvoki civilizacije ne sežejo, zato leži na tem območju prvi posebni ornitološki rezervat v Tramontani. Drugi je označen v Podokladi, nekoliko južneje, v srednjem delu Cresa. Nad tema mestoma in včasih tudi nad vasjo Beli se spreletava in gnezdi skoraj 70 parov beloglavih jastreb ali »orlov«, kot jim pravijo tamkajšnji prebivalci. Odkar so - šele pred leti - ti mrhovinarji izginili tudi iz kanjona Paklenice blizu Zadra, lahko eno izmed največjih letelih ptic srečamo le še na Krku, otoku Prviču in tukaj, na severnem delu Cresa. Beloglavi jastreb (*Gypus Fulvus*) sodi med mrhovinarje, ptice roparice, ki skoraj nikoli ne napadejo živega plena. Poleg kondorja, kralja andskih višav, je na svetu le še malo tako velikih letajočih ptic. Belski jastrebi so nekaj posebnega, saj si pogosto zgradijo gnezda samo 10 metrov nad morsk gladino. Pomenijo 70 % celotne populacije, ki živi v tem delu Evrope, in so kot vrsta (zaradi pomanjkanja hrane, to je umrlih živali) izjemno ogroženi. V idealnih življenjskih razmerah živijo 60, sicer približno 40 let. Odrasel samec ima razpon kril skoraj 3 metre in lahko tehta 15 kilogramov. Samica enkrat na leto znese eno jajce, ki ga nato s samcem izmenično grejeta 2 meseca. Preden si je mladič sposoben sam najti hrano, mine vsaj pol leta, potem pa mora »naokrog po svoje«: na sever do skrajnih meja Alp in na potep na jug do srednje Afrike. Ko po petih letih spolno dozori, si poišče soprogo in skupaj se vrneta v rojstni kraj zgradit gnezdo za potomca.

»Tramontanske« pohodniške poti

Naravne lepote v okolici mesta Beli in pestro pokrajino lahko najbolje spoznamo, če se napotimo po kateri izmed treh dobro označenih transverzalnih poti. Imenujejo jih »Poti zgodovine in umetnosti v naravi«. Označene so z okroglimi markacijami različnih barv (z zelenim, modrim ali rdečim krogom okoli bele pike) ter z vrstnimi številkami (Tramontana I, II in III). Poti so dolge od 5 do 7 kilometrov, na njih pa se na sprehodu lahko ob 20-ih postajah poučimo o bogati zgodovini Cresa, spoznamo bujno floro in favno, uživamo v razgledih ter si ogledamo zanimive kamnite skulpture kiparja Ljuba de Karina. Na njih so vklesane pesmi Andra Vida Mihičića, pokojnega profesorja na Akademiji likovnih umetnosti v Zagrebu, ki se je rodil leta 1896, in to prav v vasi Beli. Poti vodijo ob starih rimskih vodnjakih in mimo skrite podzemne jame Čampari, v kateri so odkrili ohranjeno okostje jamskega medveda – zgovoren dokaz, da je bil Cres nekoč povezan s kopnim. Presenetljivo pa je tudi nedavno jamsko odkritje keramike halštatske kulture, ki je pustila zapuščino v Evropi pred več kot 7000 leti. Mimo številnih jas, ki so jih (pri)dobili s krčenjem gozdov za polja (Runke), se odpravimo do sladkovodnih zamočvirjenih ribnikov in starih cerkvic, prek rimskega mostu, vse do za Cres presenetljivo velikih gozdnih območij. Kljub vročemu soncu lahko skoraj ves čas hodimo v prijetno hladni senci hrastov, borov in »rimske maronov« ter tako mimogrede spoznamo bogato zgodovino Tramontane. Še en razlog več, da se na Cresu ne boste dolgočasili.

Dostopi: z Reke po cesti proti jugu Istre in skozi Opatijo do Nerezin. Od tam s trajektom 1/2 ure do Porožin. Strma cesta nas pod vrhom Sisa (639 m) pripelje na razgledno sedlo Križič. Tam zavijemo na levo in se po ozki cesti spustimo v Beli. Druga možnost: s trajektom se pripeljemo z otoka Krka v pristanišče Merag, od tam pa gremo mimo mesta Cres na sever do omejenega Križiča.

Literatura: Nadir Mavrović: Cres in Lošinj – sprehod po otokih, otočkih in čereh (Tisak Trebotić d. o. o., Zagreb 1997). Tramuntana: Povijest i umjetnost u prirodi; vodnik po poučni

V jami Čampari, ki leži ob poti, se lahko prijetno ohladimo

stezi Tramuntana I (Eko centar, Caput Insulae); Tea Perinčić: Tramuntana – darovi prirode (priročnik o zdravilnih rastlinah in sadju z domačimi recepti; ECCIB, 2000).

Čas obiska: čas za obisk vasi Beli je vse leto. Poleti lahko uživamo v kohanju na čistih plažah v okolici (nekatero najlepše so dostopne samo s čolnom!), pomladne mesece izkoristijo potapljači, spomladi, pozimi ali jeseni pa nam ne bo nikoli vroče na potepanju po številnih starih poteh in stezah.

Zanimivosti v bližini: Ekocenter Caput Insulae Beli z razstavnimi zbirkami (tel. +385-51-840-525), Vransko jezero, vas Lubenice, Jama na sredi, mesto Osor z muzejem (Osorski glasbeni večeri), Osorščica – razgleden hrib nad Nerezinami ...

Možnost rekreacije: Izbira sprehodov, pohodov in potepanja z navadnimi ali gorskimi kolesi okoli vasi Beli je pestra in zanimiva. Na svoj račun pridejo ljudje z različnimi sposobnostmi in željami. Urejene so 3 označene transverzalne poti, na katerih boste spoznali čudovito naravo in bogato zgodovino Tramontane (dolžina poti 5-7 km, čas hoje od 40 minut do 3 ure) in številne zanimivosti – nepredvidljivo floro in favno, rimske napise v Dolu, ostanke starih cerkvic, lepo ohranjen rimski most, kostanjeve gozdove, podzemne jame itn., le slaba ura vožnje pa vas bo ločila od začetka Planinske transverzale Osorščica. ○